

NADUŻYCIE UPRAWNIENÍ PRZEZ PROKURATORA I SĘDZIEGO W PROCESIE KARNYM

Paweł Wiliński

Wolters Kluwer

NADUŻYCIE UPRAWNIENÍ PRZEZ PROKURATORA I SĘDZIEGO W PROCESIE KARNYM

Paweł Wiliński

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2023

SERIA **MONOGRAFIE**

Praca powstała w ramach realizacji projektu badawczego finansowanego przez
Narodowe Centrum Nauki nr 2018/29/B/HS5/00185
pt. „Prawo do skutecznego środka naprawczego przeciwko nadużyciu
uprawnień przez prokuratora i sąd w postępowaniu karnym.
Perspektywa konstytucyjna i europejska”

Stan prawny na 15 lutego 2023 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Piotr Hofmański

Wydawczyni

Monika Pawłowska

Redaktor prowadząca

Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Witczak

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-456-9

ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Pamięci mojego Taty – Tadeusza Wilińskiego

SPIIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
Wprowadzenie.....	15
Rozdział I	
Pojęcie nadużycia uprawnień procesowych	19
1. Teoria konfliktu i rzetelność procesu karnego a nadużycie uprawnień procesowych – kolejny etap.....	19
2. Pojęcie nadużycia oraz nadużycia uprawnienia procesowego	22
2.1. Nadużycie	22
2.2. Nadużycie prawa.....	26
2.3. „Nadużycie” w języku prawnym i języku prawniczym	28
2.4. Uprawnienie procesowe	31
2.5. Nadużycie uprawnienia procesowego	34
3. Podmioty nadużywające uprawnień procesowych	39
4. Przedmiot nadużycia uprawnień procesowych	42
5. Cechy nadużycia uprawnień procesowych przez strony	45
6. Cechy nadużycia uprawnień procesowych przez organ procesowy	47
7. Nadużycie uprawnień a obejście prawa.....	48
8. Nadużycie uprawnień a obstrukcja procesowa	49
9. Nadużycie uprawnień a nadużycie procesu.....	51
10. Nadużycie uprawnień a podstęp	52
11. Wykonywanie a nadużycie uprawnień procesowych.....	53
11.1. Prawidłowe korzystanie z uprawnień procesowych	53
11.2. Swoboda oceny organu procesowego.....	54

11.3. Nadużycie uprawnień a niewłaściwe stosowanie normy procesowej	55
11.4. Subiektywizm ocen a nadużycie uprawnień procesowych	56
11.5. Negatywne konsekwencje nadmiernej ingerencji i „paradoks pętli”	57
12. Podsumowanie.....	59

Rozdział II

Nadużycie prawa i uprawnień procesowych w systemie

prawnym	61
1. Uwagi ogólne. Prawo cywilne i inne dziedziny prawa	61
2. Nadużycie uprawnień w postępowaniu cywilnym.....	67
3. Nadużycie uprawnień w postępowaniu administracyjnym i sądownoadministracyjnym.....	77
4. Nadużycie uprawnień procesowych w świetle gwarancji konstytucyjnych	81
5. Koncepcja <i>abuse of process</i> w systemie <i>common law</i>	90
6. Nadużycie prawa w postępowaniu karnym.....	91
7. Podsumowanie.....	96

Rozdział III

Cel i przyczyny nadużycia uprawnień procesowych

przez prokuratora i sędziego	101
1. Uwagi ogólne.....	101
2. Korzyść osobista jako przyczyna nadużycia uprawnień.....	103
3. Korzyść zawodowa jako przyczyna nadużycia uprawnień	105
4. Intencje i przekonania osobiste jako powód nadużycia uprawnień	106
5. Dążenie do sprawności postępowania jako przyczyna nadużyć	108
6. Zwalczanie skutków uprzedniego nadużycia uprawnień albo naruszenia tych uprawnień	111
7. Brak wiedzy i umiejętności.....	112
8. Syndrom „silni wobec słabych” – czyli wykorzystanie nadrzędności	113

9. Inne przyczyny nadużywania uprawnień procesowych przez prokuratora i sędziego.....	114
10. Podsumowanie.....	114

Rozdział IV

Czynniki sprzyjające nadużywaniu uprawnień procesowych przez prokuratora i sędziego.....	117
1. Uwagi ogólne.....	117
2. Wady systemu prawnego	119
3. Wady modelu postępowania.....	121
4. Poziom kultury prawnej.....	122
5. Stosowanie klauzul generalnych, odesłania do zwrotów nieostrych, nieprecyzyjność regulacji	125
6. Ukształtowanie wewnętrznych reguł funkcjonowania sądów	127
7. Ukształtowanie wewnętrznych reguł funkcjonowania prokuratury	135
8. Podsumowanie.....	139

Rozdział V

Klasyfikacja nadużyć procesowych.....	141
1. Uwagi ogólne.....	141
2. Nadużycia uprawnień procesowych I stopnia – bezskutkowe	143
3. Nadużycia uprawnień procesowych II stopnia – prowadzące do ograniczenia uprawnień lub odwracalne.....	145
4. Nadużycia uprawnień procesowych III stopnia – prowadzące do naruszenia uprawnień procesowych lub nieodwracalne	146
5. Nadużycie uprawnień procesowych a nadużycie władzy (naruszenie prawa, art. 231 Kodeksu karnego)	148
6. Podsumowanie.....	150

Rozdział VI

Zachowania procesowe mogące stanowić przejawy nadużycia uprawnień procesowych przez prokuratora i sędziego

1. Uwagi ogólne.....	153
2. Natężenie nadużyć uprawnień procesowych przez prokuratora	154
3. Natężenie nadużyć uprawnień procesowych przez sędziego	155
4. Sytuacje, w których dochodzić może do nadużycia uprawnień procesowych przez prokuratora	156
5. Sytuacje, w których dochodzić może do nadużycia uprawnień procesowych przez sędziego	165
6. Nadużycie uprawnień procesowych w zakresie zatrzymania i tymczasowego aresztowania	171
7. Podsumowanie.....	175

Rozdział VII

Cena nadużycia uprawnień procesowych przez prokuratora i sędziego

1. Uwagi ogólne.....	177
2. Cena nadużycia uprawnień w zbrodniach sądowych okresu powojennego	181
3. Cena nadużycia uprawnień we współczesnych postępowaniach karnych.....	188
4. Podsumowanie.....	197

Rozdział VIII

Procesowe i pozaprocesowe reakcje na nadużycie uprawnień procesowych

1. Uwagi ogólne.....	199
2. Środki kontrolne.....	201
3. Środki restytucyjne	213
4. Środki kompensacyjne.....	216
5. Środki dyscyplinarne	220
6. Środki ustrojowokorekcyjne	224

7. Skarga na nadużycie uprawnień przez prokuratora w postępowaniu przygotowawczym	226
Zakończenie	235
Bibliografia	237
Orzecznictwo	251

WYKAZ SKRÓTÓW

Źródła prawa

EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.	– ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2022 r. poz. 1510 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.)
MPPOiP	– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
p.p.s.a.	– ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 259)
p.u.s.a.	– ustawa z 25.07.2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2492)

Periodyki, publikatory urzędowe, zbiory orzecznictwa

Dz.U.	– Dziennik Ustaw
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
MoP	– Monitor Prawniczy
ONSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSAiWSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNwSK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
PiP	– Państwo i Prawo
PPC	– Polski Proces Cywilny
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
PS	– Przegląd Sądowy
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
ZNSA	– Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego

Inne

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
KRS	– Krajowa Rada Sądownictwa
NSA	– Naczelnny Sąd Administracyjny
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
WSA	– Wojewódzki Sąd Administracyjny

WPROWADZENIE

Praca ta poświęcona jest nadużyciu uprawnień przez organy procesowe – prokuratora i sędziego. W pewnej części jest to także rozprawa o nadużyciu władzy. Obejmuje te jego aspekty, które związane są z wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych. Opisuje zachowania podejmowane w ramach formalnie dopuszczalnych działań podmiotu uprawnionego do dokonania ważnej czynności procesowej, niezgodnych wszakże z jej istotą lub przeznaczeniem. Jest to więc pozornie wąsko określony zakres. Dla uczestnika postępowania karnego stanowi jednak obszar niemierzonej przez nikogo swobody działania organów procesowych, trudnej do uchwycenia i do oceny.

Nadużywanie uprawnień procesowych przez prokuratora i sędziego to swego rodzaju tabu. O występowaniu tego zjawiska wiadomo powszechnie. Potwierdzić to może każdy praktyk – sędzia, obrońca, prokurator, pełnomocnik. Znają je też pozostali uczestnicy postępowania, a zwłaszcza strony. Jednak nie mówi się o nim zbyt głośno ani zbyt wiele. Sporadycznie wskazuje się na nie w orzeczeniach. Zaskakujący to fakt, zwłaszcza gdy zaczynamy uświadamiać sobie jego skalę i znaczenie.

Co jeszcze ciekawsze, zjawisko to skutecznie wymyka się wszelkiej analizie naukowej. Zupełnie pomija się je w teoretycznych dyskusjach o procesie karnym, w tym w dyskusji o nadużyciu uprawnień procesowych, ograniczanej zazwyczaj do zachowań stron procesu. W konsekwencji w literaturze procesowej w Polsce nie przeprowadzono dotąd analizy nadużywania uprawnień procesowych przez organy procesowe, w tym przez prokuratora i sędziego. Koncepcja nadużycia prawa rozwija się wprawdzie w prawie materialnym (cywilnym, administracyjnym) oraz

w postępowaniu cywilnym, jednak tylko w odniesieniu do stron procesu. Wykształcona zaś w systemach państw *common law* konstrukcja *abuse of law* ma odmienny zakres i charakter, stanowiąc element koncepcji *due process of law*.

Tymczasem badania nad postacią, przyczynami oraz skutkami tych nadużyć pozwalają uzyskać odpowiedzi na wiele pytań dotyczących stanu procesu karnego w Polsce. Ukazują w nowym świetle jego słabe i silne strony. Wydaje się, że można pójść jeszcze o krok dalej, twierdząc, że dotychczasowa diagnoza stanu procesu karnego nie jest pełna, dlatego właśnie, że pomija się w niej zjawisko nadużycia uprawnień procesowych przez organy procesowe.

Praca niniejsza powstała w ramach realizowanego przeze mnie projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki pt. „Prawo do skutecznego środka naprawczego przeciwko nadużyciu uprawnień przez prokuratora i sąd w postępowaniu karnym. Perspektywa konstytucyjna i europejska”. Odzwierciedla wyłącznie poglądy i stanowisko Autora, choć wykorzystano w niej opinie wielu osób, także tych, które przekonywały mnie, że pisanie o nadużywaniu uprawnień procesowych przez prokuratora i sędziego to niekoniecznie dobry temat. Szczególne podziękowania za pomoc i inspirujące rozmowy kieruję do moich seminarzystów z lat 2018–2022, koleżanek i kolegów sędziów, zwłaszcza z Izby Karnej Sądu Najwyższego, adwokatów z Izby Adwokackich w Warszawie i Poznaniu oraz otwartych i odważnych prokuratorów. Za wnikliwe uwagi dziękuję recenzentowi wydawniczemu prof. dr hab. Piotrowi Hofmańskiemu. Wydawnictwu Wolters Kluwer składam podziękowania za niezmiennie udaną, długoletnią współpracę.

Wybór literatury, z pewnością niepełny i subiektywny, odzwierciedla rzetelnie zakres publikacji, które wykorzystałem w tej pracy. Pomija niestety ogromną liczbę wartościowych pozycji. Ich uwzględnienie, zwłaszcza w zakresie zagadnień uzupełniających, wymusiłoby jednak podwojenie objętości tej pracy. Chciałem tego uniknąć, licząc, że ta krótka forma rozprawy zachęci do jej lektury zarówno przedstawicieli nauki, jak i praktyki, szczególnie że przedstawione tu poglądy mogą

okazać się kontrowersyjne. Liczę, że będą początkiem niezwykle potrzebnej dyskusji na ten temat.

Paweł Wiliński

Poznań–Warszawa, lipiec 2021 r. – listopad 2022 r.

Rozdział I

POJĘCIE NADUŻYCIA UPRAWNIENÍ PROCESOWYCH

*Non facit fraudem, qui facit, quod debet.
Nie czyni bezprawia, kto spełnia swą powinność.*

1. Teoria konfliktu i rzetelność procesu karnego a nadużycie uprawnień procesowych – kolejny etap

Koncepcja nadużycia uprawnień procesowych mieści się w ogólnej koncepcji nadużycia prawa. Wywodzi się jednak z potrzeby poszukiwania w prawie – stanowiącym narzędzie społeczne – tego, co sprawiedliwe, moralne, etyczne i rzetelne. Analiza naukowa tych zjawisk stanowi kolejny, trzeci etap badań prowadzonych przez autora. Poprzedzony został najpierw pracami nad koncepcją rzetelności procesu karnego¹,

¹ P. Wiliński, *Dwa modele rzetelnego procesu karnego*, PiP 2006/7, s. 40–51; P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego, oraz Rzetelny proces karny w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, a także *Zakończenie* [w:] *Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych*, red. P. Wiliński, Warszawa 2009, s. 19–33 oraz 303–350 i 351–366; P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego* [w:] *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiewicz, P. Wiliński, Warszawa 2008, s. 399–409; P. Wiliński, *Sprawiedliwość proceduralna a proces karny* [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, red. J. Skorupka,

a następnie nad pojęciem i formami rozstrzygania konfliktu w prawie karnym². Wszystkie one jednak nierozzerwalnie łączą się ze sobą.

Spoglądać powinniśmy bowiem na prawo karne jako na społeczne narzędzie rozstrzygnięcia konfliktu wynikłego z (podejrzenia) popełnionego przestępstwa. Powinno ono posiadać (spełniać) określone cechy zapewniające efektywność funkcjonowania tego instrumentu *sensu largo*. Wśród nich szczególnie miejsce zajmują dwa nakazy: zapewnienia rzetelnego procesu³ i wydania sprawiedliwego rozstrzygnięcia⁴.

Koncepcja „rzetelności procesu” staje się zatem kluczową wartością postępowania karnego. Współcześnie przyjmuje się już w zasadzie zgodnie, że określa ona kluczowe cechy procesu karnego⁵. Rzetelność procesu

Warszawa–Kraków, 2009, s. 77–91; P. Wiliński, *O koncepcji rzetelnego procesu karnego* [w:] *Rzetelny proces karny. Materiały konferencji naukowej Trzebiezowice 17–19 września 2009 r.*, red. J. Skorupka, W. Jasiński, Warszawa 2010, s. 171–183; P. Wiliński, K. Kiejnich, *Ochrona danych osobowych oskarżonego. Kierunki zmian w świetle dyrektywy 2016/680* [w:] *Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013–2018 w świetle standardów rzetelnego procesu*, red. C. Kulesza, A. Sakowicz, Białystok 2020, s. 515–532.

² P. Wiliński, *Zarys teorii konfliktu w prawie karnym*, Warszawa 2020, s. 15–288; P. Wiliński, *Cel procesu karnego jako formy rozstrzygania konfliktów w prawie karnym* [w:] *Artes serviunt vitae sapientia imperat. Proces karny sensu largo. Rzeczywistość i wyzwania. Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Grzegorzczaka z okazji 70. urodzin*, red. R. Olszewski i in., Warszawa–Łódź 2019, s. 115–122; P. Wiliński, *Pożądane kierunki zmian procedury karnej – między konsensualizmem, kompensacją, kontradyktoryjnością a inkwizycją w procesie* [w:] *Quo vadit processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania*, red. R. Olszewski, A. Małolepszy, Warszawa 2021, s. 123–131; P. Wiliński, *Prawo do bezstronnego sądu jako element rzetelnego procesu karnego w państwie praworządnym* [w:] *W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltośowi*, red. D. Szumiło-Kulczyka, Warszawa 2022, s. 241–249.

³ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1985 i kolejno wszystkie następne wydania; zob. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 343.

⁴ Zob. zwłaszcza J. Skorupka, *O sprawiedliwości w procesie karnym*, Warszawa 2013, s. 15–334 oraz M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych. Zasada proporcjonalności*, Warszawa 2005, s. 1–164. Z najnowszych pozycji zob. też M. Śliwa, *Sprawiedliwość warunkowego umorzenia postępowania karnego*, Warszawa 2022, s. 79–122.

⁵ Zob. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 27; *Proces karny*, red. J. Skorupka, Warszawa 2017, s. 47–48; P. Wiliński [w:] *Polski proces karny*, red. P. Wiliński, Warszawa 2022, s. 32–33.

ujmuje się również trafnie jako procesową drogę do sprawiedliwego wyroku⁶. Wskazuje się zatem, że proces karny ma być rzetelny, a samo rozstrzygnięcie sprawiedliwe⁷. Jednym zaś z najważniejszych celów postępowania jest zapewnienie ochrony słusznym interesów procesowych wszystkich jego uczestników⁸. Koncepcja rzetelnego procesu stanowi zatem element kształtujący współczesny model procesu – jako opisanie metody postępowania – obok takich jego cech, jak konstrukcja i cel procesu⁹.

Jednocześnie to właśnie dyskusja nad pojęciem rzetelności procesu i rozwój tej koncepcji stawiają przed nami nowe wyzwania¹⁰. Otwierają nowe drogi analizy procesu karnego z zaskakujących, nieznanych dotąd punktów widzenia. Nakazują między innymi wyjaśnienie mechanizmów i zjawisk procesu, zwłaszcza tych wewnętrznych, które realnie wpływają na realizację reguł rzetelności postępowania.

Właśnie w tej perspektywie ujawnia się w pełni potrzeba analizy zjawiska nadużycia uprawnień procesowych przez prokuratora i sędziego. Dopiero bowiem gdy pojmimy znaczenie rzetelności samego postępowania, a w jej granicach nakaz poszanowania i ochrony słusznym uprawnień procesowych stron i innych uczestników, dostrzegać zaczynamy, jak doniosłym problemem jest nadużywanie uprawnień procesowych przez podmioty dysponujące władztwem procesowym. To oczywiście zagadnienie wielowymiarowe, temat kontrowersyjny, nieopisany bliżej i jednocześnie złożony¹¹.

⁶ Zob. J. Zagrodnik [w:] *Proces karny*, red. J. Zagrodnik, Warszawa 2019, s. 29–36, o poszukiwaniu połączenia między koncepcjami sprawiedliwości materialnej i formalnej.

⁷ Zob. P. Wiliński [w:] *Polski proces karny*, red. P. Wiliński, Warszawa 2020, s. 44.

⁸ Zob. K. Dudka, H. Paluszkievicz, *Postępowanie karne*, Warszawa 2016, s. 40–42.

⁹ P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego* [w:] *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkievicz, P. Wiliński, Warszawa 2008, s. 399–409.

¹⁰ Między innymi co do połączenia postulatów sprawności i efektywności postępowania zob. A. Orfin, *Sprawność postępowania karnego a jego koszty*, Warszawa 2022, s. 68–262.

¹¹ Podobnie istotne, choć wymagające odrębnej analizy, są kwestie związane z naruszeniem i ograniczeniem uprawnień procesowych uczestników postępowania karnego,

Już jednak jako punkt wyjścia wskazać możemy, że nadużycie uprawnień procesowych sprzeczne jest z koncepcją rzetelnego procesu, a w skrajnych sytuacjach prowadzić może do pozbawienia procesu cech rzetelności. Ze względu na przyznane prokuratorowi i sędziemu uprawnienia władcze w procesie karnym nadużywanie przez nich uprawnień procesowych jawi się jako szczególnie szkodliwe.

Dalsze rozważania poświęcone są szczegółowej analizie tego zjawiska procesowego oraz weryfikacji prawdziwości powyższej tezy.

2. Pojęcie nadużycia oraz nadużycia uprawnienia procesowego

2.1. Nadużycie

Termin „nadużycie” jest terminem wieloznacznym. Intuicja wskazuje nam jednak na jego istotę. Zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego* „nadużycie” znaczy tyle, co: „postępowanie lub czyn niezgodne z przyjętymi normami postępowania”¹². Z kolei „nadużyć” to inaczej „1. użyć czegoś ponad miarę, 2. wykorzystać coś w niewłaściwy sposób lub w nadmiernym stopniu”¹³.

Powiedzieć możemy, że nadużywanie to czynienie użytku ponadto, jak użycie powinno wyglądać czy przebiegać. W tym znaczeniu „ponad” nie znaczy lepiej, lecz „niezgodnie z przeznaczeniem”. W zakresie, w jakim użytek z rzeczy czy prawa przekracza cel działania, tj. oddziaływania na coś, stanowi już wymuszenie, zaprzeczenie normalnego użycia oraz przekroczenie granic przyjętych w takim użyciu.

W tym znaczeniu widzimy różnicę między zwrotami „mieć zaufanie” a „nadużyć zaufania”, „spożyć alkohol” a „nadużyć alkoholu” czy „stoso-

zob. P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Warszawa 2006, s. 464–518 i 536–552.

¹² *Słownik języka polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl

¹³ *Słownik języka polskiego PWN*...

wać przepisy” a „nadużyć przepisów”. Doskonale pokazuje taki kontekst terminu „nadużycie” wybór fragmentów tekstów z Korpusu Języka Polskiego PWN:

„Dyrektor przyznał, że może były błędy w księgowości, ale stanowczo zaprzeczał oskarżeniom o **nadużycia** [wszystkie podkreślenia – P.W.]. Jeżeli zdarzały się przypadki bicia wychowanków, to tylko sporadycznie, młodzież była bowiem niezwykle trudna” (S. Milewski, *Ciemne sprawy międzywojnia*, 2002).

„Najmniej kontrowersji powoduje przy tym lodówka, czy jak kto woli chłodziarka, szczególnie, jeśli pracuje cicho. Z telewizorami, magnetofonami i radioodbiornikami bywa różnie. Można je znienawidzić jeszcze bardziej od samochodów, ponieważ używanie tych ostatnich jest bądź co bądź w jakiś sposób normowane przepisami, a **nadużycia** karane mandatami. O ukaraniu ludzi używających w niebezpieczny dla innych sposób swego odbiornika radiowego lub telewizora jeszcze nie słyszałem” („Motor” 1971/31).

„– Dziś po raz pierwszy mamy obraz skali tego zjawiska – mówi profesor Jurij Lewada, szef niezależnego ośrodka badania opinii publicznej Lewada-Centr. – Nie chodzi o jednostkowe **nadużycia**. Milicjanci biją regularnie i często” („Rzeczpospolita” z 6.30.2004 r.).

„Wielu potwierdziło zarzuty, a redaktor bronił się, że materiały do oskarżeń zbierał przeważnie od policjantów oraz osób poszkodowanych i szantażowanych. Wyrok skazujący Wojnicza – oświadczył jego obrońca, mecenas Mieczysław Rudziński – «będzie kneblem na usta tych wszystkich, którzy chcą zdemaskować **nadużycia**»” (S. Milewski, *Ciemne sprawy międzywojnia*, 2002).

„Słowo literatury reaguje bowiem niezwykle czule na wszelkie **nadużycia**, jest antyideologiczne, to znaczy odmawia udziału w odsłanianiu kłamstwa, udziału w obronie czyichś partykularnych interesów podających się – fałszywie – za dobro powszechne” („Kultura niezależna” 1971/36).

„Polacy – zarówno «zwykli» obywatele, jak i parlamentarzyści, którzy także coraz częściej piszą do NIK-u – najczęściej skarżą się na marnotrawienie majątku narodowego oraz **nadużycia** i niegospodarność w przedsiębiorstwach, administracji rządowej i samorządowej” („Dziennik Polski” z 17.06.1998 r.).

„Gminy kontrolują się same. Zajmują się tym wydziały kontroli wewnętrznej, podporządkowane samorządowym władzom. Stanowią one raczej instrument w rękach tych władz niż organ tropiący **nadużycia**: gorliwe patrzenie pracodawcy na ręce byłoby gestem samobójczym” („Polityka” 2000/27).

„O ogromnych **nadużyciach** z tym związanych informowała Najwyższa Izba Kontroli. Tamtą patologię udało się – po ciężkich bojach w parlamencie – usunąć, lecz wystarczyło kilka miesięcy, aby pod inną, z pozoru atrakcyjną etykietką pojawiła się nowa groźna patologia. Podatność na **nadużycia** to nie jedyna cecha przyjętego rozwiązania” („Wprost” 1998/0406).

„Slobodana Miloszevicia aresztowano 1 kwietnia. Oskarżony jest jednak nie o zbrodnię, lecz o **nadużycia** władzy i malwersacje finansowe” („Metropol” z 4.11.2001 r.).

„(...) zastępca prokuratora generalnego Kazimierz Olejnik do wtorku ma się ustosunkować do skargi Zbigniewa Ziobro. Poseł PiS zaapelował bowiem do prokuratury generalnej o sprawdzenie, czy Miller, Siemiatkowski i Piwnik, decydując o zatrzymaniu Andrzeja Modrzejewskiego, nie dopuścili się przestępstwa **nadużycia** władzy. Klub PiS uważa jednak, że prokuratura, poza kwestią nadużycia władzy, powinna z urzędu zbadać jeszcze jeden wątek Orlengate” („Rzeczpospolita” z 4.06.2004 r.).

„Szef, co mu dawał dyrektywy,
uderzył zaraz w ton płaczący,
krzyczał, że się pozbawi życia,
bo Rurka robił **nadużycia**.
Więc choć sam kazał łamać kości,
najmniejszych nie miał stąd przykrości,

po latach zaś oklaski zbierał,
że humanista i liberal”

(J. Szpotański, *Zebrane utwory poetyckie*, 1951–1989)¹⁴.

Etymologia znaczenia tego terminu nakazuje nam zatem łączyć „nadużycie” z sytuacją, w której ktoś używa czegoś, co użyć mógł albo powinien, a jednak czyni to niezgodnie z przeznaczeniem, nieadekwatnie do jego celu czy roli, albo ponad to, co było przewidziane.

W tym właśnie znaczeniu nadużyć czy użyć zanadto można gościnności (np. gdy zaproszeni na kolację opuścimy dom gospodarza po trzech dniach) i pomocy (np. gdy pożyczoną przez sąsiada kosiarkę do trawy oddamy nie po jednym koszeniu, ale po zakończeniu sezonu). Nadużyć możemy również czyjejś cierpliwości (np. gdy co noc organizować będziemy głośne zabawy w mieszkaniu) czy życzliwości (np. gdy po przysłowiową szklankę mleka przychodzić będziemy do sąsiadów codziennie). Nadużyć możemy czyjegoś zaufania, na przykład gdy wbrew obietnicy ujawnimy poufne informacje albo nie dotrzymamy obietnicy wykonania powierzonego zadania.

Innymi słowy, chodzi o posłużenie się czymś, z czego korzystać można, ale sam sposób korzystania przekracza cel, dla którego to istnieje, czy jego przeznaczenie. **Jest więc nadużycie czynieniem użytku niezgodnie z istotą lub przeznaczeniem.** W takim właśnie znaczeniu posługiwać się będziemy dalej tym pojęciem.

Na koniec dodać trzeba, że samo pojęcie nadużycia jest jedynie określeniem sposobu postępowania. Jest opisaniem relacji do rzeczy, zjawisk, zachowań, kompetencji, praw i obowiązków. Wskazuje na sposób, w jaki z tymi rzeczami, kompetencjami, obowiązkami czy prawami postępujemy. Ma więc w takim razie znaczenie o tyle względne, że ostateczne znaczenie pojęcia ukształtowane musi być zawsze w relacji do przedmiotu, do którego się odnosi.

¹⁴ Korpus Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/korpus>